

Етнологија и
антропологија:
стање и перспективе

Зборник
Етнографског института САНУ
21

ISBN 86-7587-032-9

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY
Collection of Papers, Volume 21

**ETHNOLOGY AND ANTHROPOLOGY:
CONTEMPORARY STANDINGS AND
PERSPECTIVES**

Editor in chief:
Dragana Radojičić

Editor:
Ljiljana Gavrilović

Editorial board:
Gojko Subotić, Radost Ivanova, Natalija Puškareva, Elena Uzeneva, Elephterios Alexakis,
Peter Slavkovsky, Sofija Miloradović, Bojan Žikić, Jelena Čvorović, Mladena Prelić

Secretary:
Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of member of SASA Dimitrije Stefanović and
associate member of SASA Vojislav Stanovčić at the V session,
Department of Social Sciences SASA, Jun 14th 2005

BELGRADE 2005.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ
Зборник 21

**ЕТНОЛОГИЈА И АНТРОПОЛОГИЈА:
СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ**

Главни и одговорни уредник:

Драгана Радојичић

Уредник:

Љиљана Гавриловић

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Радост Иванова, Наталија Пушкарева, Елена Узенева,
Елефтериос Алексакис, Петер Славковски, Софија Милорадовић, Бојан Жикић,
Јелена Чворовић, Младена Прелић

Секретар уредништва:

Марија Ђокић

Примљено на V седници Одељења друштвених наука САНУ
одржаној 14. јуна 2005. године на основу реферата
академика Димитрија Стефановића и дописног члана САНУ Војислава Становчића

БЕОГРАД 2005.

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 35/III, Београд, тел. 011-636-804
eisanu@sanu.ac.yu

Рецензент:
академик Димитрије Стефановић
дописни члан САНУ Војислав Становчић

Лектор:
Софија Милорадовић

Превод на енглески:
Јелена Чворовић

Коректор:
Марија Ђокић

Штампа:
ЧИГОЈА ШТАМПА
Београд, Студентски трг 13
www.chigoja.co.yu
chigoja@eunet.yu

Тираж:
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства науке и заштите животне средине Републике Србије

Део радова у овом Зборнику резултат је рада на пројектима: Традиционална култура Срба – системи представа, обреда и социјалних институција (бр. 2157), Савремена сеоска култура – путеви трансформација (бр. 1868) и Проблеми културног идентитета становништва савремене Србије (бр. 1644), које је у целини финансирало МНЗЖС РС.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(082)
316.7(082)
39(497)(082)
316.7(497.11)(082)

Етнологија и антропологија: стање и перспективе / главни и одговорни уредник Драгана Радојичић ; уредник Љиљана Гавриловић. - Београд : Етнографски институт САНУ, 2005 (Београд, Чигоја штампа). - 287 стр. ; 24 см. - (Зборник / Српска академија наука и уметности, Етнографски институт, ISSN 0351-1499 ; 21)

На спор. насл. стр.: *Ethnology and Anthropology: contemporary standigns and perspectives.* - Према подацима у тексту, зборник садржи радове са истоименог међународног научног скупа, одржаног у Београду децембра 2004. - Тираж 500. - Напомене и библиографске референце уз сваки рад. - *Summaries.*

ISBN 86-7587-032-9

1. Радојичић Драгана

а) Етнологија - Зборници б) Антропологија - Зборници

COBISS.SR-ID 123762444

Садржај

Summary

Уводна реч	5
<i>Драгана Радојичић</i> , Етнологија и антропологија: стање и перспективе	7
<i>Иван Ковачевић</i> , Из етнологије у антропологију (Српска етнологија у последње три деценије 1975-2005.)	11
<i>Ivan Kovačević</i> , Ethnology en Route for Anthropology Serbian Ethnology During the Past Three Decades 1975-2005	19
<i>Радост Иванова</i> , Бугарска етнологија – стање и перспективе	21
<i>Radost Ivanova</i> , Bulgarian Ethnology – Conditions and Perspectives	27
<i>Инес Прика</i> , Аутори, заступници, пресудителји – Хрватска етнологија у паралелизмима постсоцијалистичког контекста	29
<i>Ines Prica</i> , Authors, Representatives, Adjudicators: Croatian Ethnology in Post-Socialist Context	44
<i>Лидија Вујачић</i> , Етнологија и антропологија у Црној Гори – институционални и професионални оквири	45
<i>Lidija Vujačić</i> , Ethnology and Anthropology in Montenegro – Institutional and Professional Framework	53
<i>Гордана Благојевић</i> , О лаографији и антропологији у Грчкој	55
<i>Gordana Blagojević</i> , Laography and Anthropology in Greece	65
<i>Загорка Голубовић</i> , Интердисциплинарни приступ и однос антропологије и етнологије	67
<i>Zagorka Golubović</i> , Interdisciplinary Approach: the Relationship Between Anthropology and Ethnology	75
<i>Александар Бошковић</i> , Антропологија и сродне науке – методологије и перспективе	77
<i>Aleksandar Bošković</i> , Anthropology and Related Sciences – Methodologies and Perspectives	85
<i>Александар Палавестра</i> , Добросуседско немешање – Српска археологија и етнологија	87
<i>Aleksandar Palavestra</i> , Good-Neighbourly Uninvolvement. Serbian Archaeology and Ethnology	95
<i>Јелена Чворовић</i> , Примена еволуционе теорије у антропологији	97

<i>Jelena Čvorović, Evolutionary Theory in Anthropology</i>	107
<i>Ђуро Шушињић, Антропологија религије и социологија религије</i>	109
<i>Djuro Šusnjić, Anthropology of Religion and Sociology of Religion</i>	114
<i>Драгана Радојичић, Архивски извори у реконструкцији живота</i>	115
<i>Dragana Radojičić, Archives Sources: a Tool Meant for Time Reconstruction</i> ..	121
<i>Зорица Ивановић, Терен антропологије и теренско истраживање пре и после критике репрезентације</i>	123
<i>Zorica Ivanović, The Field of Anthropology and Fieldwork Before and After the Critiques of Representation</i>	141
<i>Љиљана Гавриловић, Прелудијум за антропологију медија</i>	143
<i>Ljiljana Gavrilović, Prelude for Anthropology of Media</i>	150
<i>Ивица Тодоровић, Приоритети савремене етнолошко-антрополошке науке у Србији</i>	151
<i>Ivica Todorović, Priorities of Contemporary Ethnology/Anthropology in Serbia</i>	162
<i>Александра Павићевић, Идентитет етнологије и (не)оствареност антропологије</i>	163
<i>Aleksandra Pavićević, Identity of Ethnology and Unfeasibility of Anthropology</i>	172
<i>Илдико Ердеи, „Очи зелене као долари“ – Антропологија потрошње у Србији у транзицији</i>	173
<i>Ildiko Erdei, "Eyes Green Like Dollars" – Anthropology of Consumption in Serbia During the Transition Period</i>	186
<i>Мирослава Лукић Крстановић, Читање популарне културе: Музичке сцене у идеолошком промету</i>	187
<i>Miroslava Lukić Krstanović, Readings in Popular Culture – Musical Scenes in Ideological Turnover</i>	197
<i>Младена Прелић, Неки проблеми проучавања етничитета/етничког идентитета у културној антропологији</i>	199
<i>Mladena Prelić, A Few Problems Concerning Studies on Ethnicity/Ethnic Identity in Cultural Anthropology</i>	207
<i>Мирјана Павловић, Глобализација и регионални културни идентитет</i>	209
<i>Mirjana Pavlović, Globalization and Regional Cultural Identity</i>	217
<i>Мирослава Малешевић, Традиција у транзицији: У потрази за „још старијим и лепшим“ идентитетом</i>	219
<i>Miroslava Malešević, Tradition in Transition: In a Search for New, "More Ancient and More Beautiful" Identity</i>	234

<i>Биљана Сикимић</i> , Изазов теренског рада – Етнолингвистика или антрополошка лингвистика?	235
<i>Biljana Sikimić</i> , Fieldwork Challenges – Ethno-Linguistics or Linguistic Anthropology?	244
<i>Драгана Антонијевић</i> , Антропологија фолклора – перспективе истраживања	245
<i>Dragana Antonijević</i> , Anthropology of Folklore – Perspectives	251
<i>Владимир Рубић</i> , Основе наставе из предмета Примењена етнологија: перспективе развоја	253
<i>Vladimir Ribić</i> , Development Perspectives of Applied Ethnology: the Course Basics	261
<i>Весна Марјановић</i> , Улога етнографских музеја и збирки у XXI веку – време прошло, време садашње, време будуће	263
<i>Vesna Marjanović</i> , Role of Ethnographic Museums and Collections in the 21 st Century	272
<i>Александар Крел</i> , Од етнографског ка антрополошком приступу проучавању дечјих игара у Србији	273
<i>Aleksandar Krel</i> , From Ethnographic to Anthropological Research of Children’s Games in Serbia	279
Коментари и дискусија	
<i>Драгана Антонијевић</i>	281
<i>Живка Ромелић и Љиљана Тојага-Васић</i>	283
<i>Марко Стојановић</i>	285

Младена Прелић
Етнографски институт САНУ
Београд

Неки проблеми проучавања етницитета / етничког идентитета у културној антропологији

У овом раду даје се кратак преглед савремених истраживања етницитета / етничког идентитета у културној антропологији, заснованих првенствено на Бартовом моделу, као и преглед неких проблема који су се јавили током примене овог модела: постварење (реификација) етничке групе и етничког идентитета, проблеми дефинисања услед унутрашњих противречности и двосмислености појмова етницитет и идентитет, проблем адекватности етницитета и идентитета као аналитичких појмова.

Током шездесетих и седамдесетих година прошлог века неки темељни појмови и концепти културне антропологије¹, на пример *племе*, *култура*, *традиција*, итд., доживели су озбиљна преиспитивања. Статичан и у великој мери есенцијализован појам „објективне“ културне групе јасних и чврстих граница (оличен у

Кључне речи:

идентитет, етницитет/етнички идентитет, етничка група, теорије о етницитету.

¹ Под појмом *културна антропологија* у овом раду подразумевам традицију америчке и британске културне и социјалне антропологије. Мада ове две традиције имају одређених разлика, које се тичу и проучавања етницитета, у овом раду не улазим у тај проблем и користим само један термин из практичних разлога. Термин који рецимо користи Т. Х. Ериксен – *модерна англофона социјална и културна антропологија* – вероватно је тачнији, али и прилично незграпан за један кратак преглед проблема као што је овај (видети: Tomas Hilan Eriksen, *Etnicitet i nacionalizam*, XX vek, Beograd 2004).

појму „племена“) доживео је суштинска померања у разумевању. Од проучавања културних група, тако што се просто инвентаришу њихове културне карактеристике, тежиште проблема се помера на динамику културних процеса, а антрополози све више проблематизују јаз између себе и предмета свог проучавања – ваневропских заједница – мање или више експлицитно изражен као супротност *ми-други, цивилизовани-трибални, модерни-традиционални...* Термин *племе* и све пратеће (омаловажавајуће) конотације почиње да замењује неутралнији појам *етничка група*, који не конотира нужну разлику између антрополога и људи којима се они баве (претпоставља се да „племена“ имају „примитивни“ народи, а етничку припадност, на овај или онај начин, у већој или мањој мери, имамо сви). Од седамдесетих година XX века постаје све актуелнији и „повратак антропологије кући“, у сопствена друштва², а тежиште истраживања се, са стварања инвентара културних карактеристика, пребацује на комуникацијске и симболичке аспекте културе.

У проучавањима етничких феномена (који до шездесетих година прошлог века као такви такорећи уопште нису били предмет антрополошких проучавања, мада се одређени концепт етничитета имплицитно подразумевао у истраживањима), овај помак се обично везује за норвешког антрополога Фредрика Барта. Мада је бартовски приступ свакако имао претходнике³, овај научник је у одговарајућем моменту луцидно сажео неколико основних поставки у свом *Уводу* у зборник *Етничке групе и границе...*⁴, који се до данас сматра основом модерног приступа етничким феноменима у културној антропологији. Критикујући дотадашње (углавном имплицитно) антрополошко становиште, по којем је етничка група релативно изоловано острво које се биолошки саморепродукује и током историје чува своје јединствене културне форме, Барт инсистира да се нагласак помери са културног садржаја на процесе симболизације границе између *нас* и *других*. За њега етничка група не представља културну групу, већ један облик друштвене организације. Одлучујући фактор успостављања етничке групе постаје самоприписивање, односно приписивање етничке припадности од стране других.

„Једно категоријално приписивање је етничко када одређену особу разврстава у складу с њеним основним, најопштијим идентитетом за који се претпоставља да је детерминисан пореклом и окружењем дотичне особе. Уколико прибегавају етничким идентитетима да би категоризовали себе или друге у сврхе интеракције, актери образују етничке групе у том организационом

² Упор. А. Jackson, *Anthropology at Home*, ASA Monographs, 25, Tavistock, London 1987.; John Cole, *Anthropology Comes part-way Home: Community Studies in Europe*, *Revue of Anthropology*, 6, 1977, 349-378.

³ Међу антрополозима, рецимо, то су били Едмунд Лич, Манчестерска школа, Мајкл Мерман, а међу „даљим сродницима“ и Макс Вебер и Ирвин Гофман (упор. Žoslin Stref-Fenar, Filip Putinja, *Teorije o etnicitetu, XX vek*, Beograd 1997, и др.).

⁴ Fredric Barth (ed.), *Ethnic Groups and Boundaries. Social Organization of the Cultural Difference*, Oslo 1969. Бартов увод објављен је и на српском језику: Фредрик Барт, *Етничке групе и њихове границе*, у: Žoslin Stref-Fenar, Filip Putinja, *Teorije o etnicitetu ...*, 197-259.

смислу⁵. Укратко, етнички феномени се раздвајају од културних садржаја; они се схватају као стратегије друштвене класификације или симболичке категоризације. За Барта и његове следбенике етничитет представља питање *односа*, а не *својство* неке групе⁶. Оно што га битно разликује од других категорија за класификацију је позивање на фиктивно, замишљено сродство, односно *веровање* у заједничко порекло припадника групе, без обзира на то да ли га је могуће објективно доказати.

Помак остварен бартовским приступом показао се од седамдесетих година XX века веома плодним. Захваљујући такође и друштвеној и политичкој (ре)актуелизацији етничких феномена у великом броју различитих друштава широм света, проучавање етничитета доживљава вртоглав успон, а та истраживања много дугују управо бартовском моделу. Антрополози, поред својих дотадашњих класичних истраживачких терена у ваневропским друштвима (али које сада посматрају у контексту модернизације, урбанизације, ослобађања од колонијализма, формирања сопствених нација...), освајају и сопствени, домаћи терен: све су чешће у истраживачком фокусу имигрантске заједнице Северне Америке и Велике Британија, етничке групе у градовима, мањинске етничке групе у Европи, однос етничитета и национализма, етнички корени националних осећања, национални идентитети као конструкције, и – не на последњем месту, етнички конфликти, који су се наметнули нарочито деведесетих година прошлог века (Руанда, Босна, бивши Совјетски Савез...). Да би се још више нагласила динамика посматраних процеса, појам *етничка група* се све више замењује појмовима *етнички идентитет* и *етничитет*. При томе, антропологија почиње све ближе да сарађује са социологијом, историјом, политикологијом.

Приметно је, ипак, да од средине деведесетих година прошлог века број радова посвећених етничким феноменима почиње помало да опада. У исто време, расте број радова који настоје да сумирају оно што је урађено и критички преиспитају допринос антрополошког проучавања етничитета. У критичким освртима на та истраживања уочени су и неки недостаци, а најважније од њих критичари не приписују у толикој мери самом Бартовом моделу, колико начину његове примене, односно погрешном разумевању његових следбеника⁷.

Највећи проблем би могао да се окарактерише као стална опасност од несвесног, поновног постварења (реификације) појма етничке групе и етничког идентитета, која прати многе истраживаче овог феномена, иако се они декларишу као заговорници супротног става (а и Бартово највеће достигнуће управо је концепт етничитета супротан есенцијализму и примордијализму). Међутим,

⁵ Исто, 220.

⁶ Т. Н. Eriksen, *Etnicitet i nacionalizam...*, 31.

⁷ Током протеклих година било је више покушаја сумирања и критичког преиспитивања антрополошких концепата и метода проучавања идентитета. Видети, на пример, Ronald Cohen, *Ethnicity, Problem and Focus in Anthropology*, Annual Review of Anthropology, vol. 7, 1978, 379-404; Ž. Stref-Fenar i F. Putinja, *Teorije o etnicitetu...*; Marcus Banks, *Ethnicity: anthropological constructions*, Routledge, London 1996; Т. Н. Eriksen, *Etnicitet i nacionalizam...*, итд.

изгледа да се у многим истраживањима Бартових следбеника постварење етничке групе, које је Барт управо настојао да избегне, вратило „на мала врата“. У тим истраживањима аутори не успевају да избегну да о идентитету и култури говоре као о нечему што људи *имају*, односно чему *припадају*. Претпоставља се да група *има* идентитет, да *свака група* има идентитет, да *свака група треба да има идентитет* и да су границе групе добро дефинисане и чврсто омеђене⁸. Неки аутори сматрају да је проблем у томе што се испод бартовске реторике, усвојене у овим радовима, неретко крију непроблематизовани функционалистички концепти, који имплицирају постојање статичних културних група. Наводно је, чак, ово поновно постварење етничке групе несвесно подстакао и сам Барт, својим појмом границе која изазива конотације супротне од оних којима је сам тежио – конотације чврстине, непропустљивости и јасне дефинисаности⁹. Много озбиљнији узрок постварења етничке групе и идентитета јесте, међутим, тај што су термини који се користе у научној анализи такође и термини који се користе у друштвеној и политичкој пракси. То само по себи не би представљало проблем, да појмови попут *идентитета* или *етничке групе* не функционишу у свакодневном дискурсу натопљени емоцијама и примордијалистичким значењима и та значења не преносе у научни дискурс¹⁰. Ово нас води ка још једном озбиљном проблему у оквиру теорија о етницитету – проблему примордијализма у концептуализацији појмова *етничка група* и *етницитет/етнички идентитет*.

У овом случају спорно питање је однос између афективног и инструменталног аспекта етничког идентитета или, како то неки аутори називају, између *етницитета у срцу* и *етницитета у глави*¹¹. Овај спорни однос одразио се и у дуготрајној и веома острашћеној расправи између наводних примордијалиста¹² и инструменталиста¹³. Дилема би укратко могла да се интерпретира као питање: на који начин укључити примордијализам, који функционише у свакодневном идентитетском дискурсу и са којим се антрополози сусрећу на терену, у једно научно разумевање појмова *етницитет* и *идентитет* које се овом свакодневном примордијализму супротставља.

Да би отклонили са идентитета сенку примордијализма, а и под утицајем постмодерне реторике, многи научници почињу да идентитет декларативно

⁸ R. Dženkins, *Etnicitet u novom ključu*, XX vek, Beograd 2001. 28.

⁹ *Isto*, 40-43.

¹⁰ Rodžers Brubejker i Frederik Kuper, *S onu stranu identiteta*, Reč, časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja br. 69.15, Beograd mart 2003, 411-415.

¹¹ M. Banks, *Ethnicity...* 185.

¹² Наводних – због тога што аутори обично сами себе не одређују као примордијалисте. Најчешће се појам користи као критика која се у научној расправи упућује другом аутору. Модерни погледи на етницитет и идентитет настали су управо, бар на речима, на дистанцирању од примордијализма.

¹³ Видети Ž. Stref-Fenar, F. Putinja, *Teorije o etnicitetu...* 137-157, 181-188; R. Dženkins, *Etnicitet u novom ključu...* 78-85; T. H. Eriksen, *Etnicitet i nacionalizam*, 96-105; Младена Прелић, *Етнички идентитет: Проблеми теоријског одређења*, Традиционално и савремено у култури Срба, Посебна издања Етнографског института САНУ 49, Београд 2003, 275-286.

одређују као флексибилан, некохерентан, флуидан и вишеструк феномен. Овим се, међутим, губи основни смисао идентитета који подразумева континуитет и истоветност. Осим тога, овако „распарчан“ појам идентитета није у стању да ухвати стварну појаву коју проучава; као што је речено, идентитет у друштвеној пракси коју антрополог проучава дејствује као есенцијализован, примордијализован појам. Многе анализе представљају амалгам „меке реторике“ постмодерних дискурса о идентитету и „тврде динамике“ и есенцијализма савремене политике идентитета – а то, по мишљењу неких критичара, само уноси збрку¹⁴.

Неки антрополози потражили су средњи пут покушавајући да разреше ову дилему. Они примећују да етничитет јесте флексибилан и ситуациони феномен којим актери манипулишу, али само до извесне границе. Он није бескрајно растељив и релативан, па самим тим није ни бескрајно употребљив за рационалне циљеве. „Рећи да етнички идентитет има трансакциону природу и да је променљив у ствари значи рећи да он то *може* бити; то не значи да је он увек такав, или да такав *мора* бити (...). Признање да етничитет није ни статичан ни монолитан не треба схватити као тврдњу да он дефинитивно и непрекидно флукутира. Треба потражити одговоре на питања како и зашто је етничитет мање или више флексибилан на различитим местима у различитим временима“¹⁵.

Такође мотивисани дилемом рационално/емотивно, средином деведесетих година неки аутори су предложили термин *конструисана примордијалност*, којим би се премостио јаз између наводних примордијалиста и конструктивиста. Према овом начину разумевања, етничитет заиста представља друштвену конструкцију, али конструисану на такав начин да за себе присваја примордијалне везе (у овом случају – наводно заједничко порекло, односно „крвне везе“). „Етничитет се тако појављује пред нама као конструисана примордијалност. Суштински аспект овог идентитета је да се он, шта год били његови стварни корени, од стране великог броја људи доживљава као додир са нечим много дубљим и значајнијим него што су спољне ознаке, интереси или контингентност“¹⁶.

Још неки аутори настојали су да премосте и помире и друге противречности које су уочене у самим појмовима *етничитет/етнички идентитет*. Једна од тих противречности је она између самоидентификације и идентификације од стране других. Примећено је да је овај други аспект често занемарен у бартовској анализи: Барт и његови следбеници у анализама, наводно, не уважавају довољно спољне факторе, односно односе моћи у друштву. Ова једностраност – фокусирање на свест и унутрашњи доживљај групности по мишљењу Ричарда Џенкинса, није иманентна ни Бартовом моделу, ни антрополошком истраживању, мада у пракси често тако изгледа. Џенкинс зато предлаже начин на који Бартов модел може да се развије, како би боље

¹⁴ R. Brubejker i F. Kuper, *S onu stranu identiteta*.... 413-414, 422-423.

¹⁵ R. Dženkins, *Etnicitet u novom ključu*..., 91.

¹⁶ Stephen Cornell, Daniel Hartman, *Ethnicity and Race, Making Identities in the Changing World*, Pine Forge Press, 1998, 89-90.

обухватио „спољне принуде“ које су често одлучујуће за формирање свести и идентитета групе¹⁷.

Још један проблем ове врсте представља дуализам *границе групе* – *културни садржај*. Улога културе у дефинисању етничитета, коју је Барт сасвим минимизирао, у постбартовским приступима је на изванредан начин рехабилитована: сада се сматра да маркери/симболи идентитета морају бити на смислен начин укорењени у културу одређене групе, а никако потпуно произвољни, да би могли да изразе етничку различитост. Иако је етничитет у крајњој линији ствар (само)свести, потпуни волунтаризам етничке припадности, такође приписиван Барту, подвргнут је озбиљној критици: етничитет се ипак не може извести из било чега¹⁸.

И поред покушаја да се супротности које обухватају појмови *идентитет* и *етничитет* на неки начин помире, неки аутори тврде да су они безнадежно изнутра растрзани супротним и двосмисленим значењима и да због тога уопште нису способни да одиграју улогу аналитичких појмова који морају бити једнозначни¹⁹. Занимљиво је да, с друге стране, има и аутора који управо сматрају да унутрашње противречности идентитета/етничитета представљају предност у тумачењу друштвене стварности која је и сама суштински дуална²⁰.

Још један разлог због кога аутори доводе у питање способност појмова *етничитет*, а нарочито *идентитет*, да одиграју улогу аналитичких појмова јесте њихова инфлација у постмодерним дискурсима који су постали веома популарни у друштвеним наукама последњих деценија прошлог века. Проучавање идентитета у постмодерном надахнућу довело је до његове екстензивне употребе у тој мери да се поставља питање да ли појам који је постао тако свеprisутан и свеобухватан може уопште да игра улогу аналитичког појма. Проблем обесмишљености идентитета прекомерном употребом примећен је још седамдесетих година прошлог века²¹.

¹⁷ R. Dženkins, *Etnicitet u novom ključu...*

¹⁸ Ž. Stref-Fenar, F. Putinja, *Teorije o etnicitetu...*, 143-149.

¹⁹ Занимљиво је приметити да сличан проблем постоји и у филозофији. Расправа о појму идентитета која траје од Аристотела, преко Лајбница и Хегела до Витгенштајна – указује на неразрешиве противречности идентитета као филозофског појма и у овом случају неки аутори предлажу да се одбаци концепт идентитета као концепт којим се нешто може објаснити. Видети, на пример, Predrag Krstić, *Identitet*, u: *Kulturno-etičke pretpostavke civilnog društva, Pojmovnik civilnog društva III, Grupa 484, Beograd 2004, 51-96.*

²⁰ Рецимо, Ентони Гиденс; упор. Т.Н. Eriksen, *Etnicitet i nacionalizam*, 99-100.

²¹ R. Vrubejker, F. Kuper, *S onu stranu...*, 409-410. Не само *идентитет*, него и *криза идентитета* показује знаке прекомерне употребе и обезвређивања значења. Једно новије истраживање набраја све групе о којима се, у моменту консултовања литературе на ову тему, могао наћи податак да су се наводно налазиле у кризи: Гали из V века, занимање шумара, француски медицинари током I светског рата, хистолози, наставници у вртићима, ТВ, социологија, јапанске групе потрошача, Европска свемирска агенција, Катајска пацифичка авио компанија, интернет, техничко образовање у Индији, ЦИА, презбитеријанци, Агенција за развој Сан Франциска, компанија Шевролет, Слогох, црначка теологија, шкотска књижевност 18. века, итд. Исто, даље.

„Меки' конструктивизам допушта бујање 'идентитета'. Али док они бујају термин губи аналитичко упориште. Ако је идентитет свуда, он није нигде“²².

Међутим, иако постоје сумње у аналитичку употребљивост појмова попут идентитета и етничитета, већина аутора се слаже у томе да ови појмови указују на постојеће проблеме којима научници могу и треба да се баве.

Р. Брубекер и Ф. Купер примећују: „Разуме се, идентитет мора да игра важну улогу. Он се употребљава да осветли неинструменталне начине акције, да скреће пажњу на самопоимање, уместо на личне интересе, да означи истост међу особама или истост кроз време, да хвата наводно језгрене заснивајуће аспекте јаства, да оповргава да постоје такви језгрени, заснивајући аспекти, да осветли процесуални, интерактивни развој солидарности и колективног самопоимања и да истакне распарчаност савременог доживљаја јаства као нечега несолидно склепаног од парчића дискурса и случајно активiranог у разним контекстима“. Ове употребе, упозоравају аутори, нису само хетерогене – оне указују на, у основи, сасвим различите појмове²³. Иако је ово запажање донекле иронично, оно указује на то да појам идентитета, колико год да је прекомерном употребом постао конфузан, означава неке заиста битне проблеме. Брубекер и Купер закључују да је појам идентитета безнадежно двосмислен, али решење које препоручују није његово одбацивање, већ пречишћавање; они, наиме сматрају да је потребно идентификовати различита значења која овај појам сада обједињава, раздвојити их и увести посебне термине за сваки од њих. По њиховом мишљењу, свеобухватни појам *идентитета*, који губи тло под ногама, јер значи сувише различитих ствари, треба да буде разложен у три групе појмова и значења:

- 1) идентификација и категоризација – којима би се означили процеси лоцирања појединаца и група у друштвеним контекстима; с обзиром на то да су изведени из глагола и да указују на процесе, они траже да одредимо агенсе који обављају идентификовање. Тиме би се избегле реификујуће конотације идентитета;
- 2) самопоимање и друштвено лоцирање – којима би се означио начин на који особа доживљава саму себе, а који у суштини покрива и „меке“ и „тврде“ варијанте идентитета;
- 3) заједништво, повезаност, групност – којима се нијансираније означава осећање солидарности и поистовећење са другима у различитим ступњевима.

Суочени са проблемима разумевања основних појмова, неки аутори, дакле, предлажу њихово пречишћавање, неки – повратак „здравом језгру“ Бартове теорије и поновно промишљање његовог наслеђа, а неки, такође у суштини у складу са бартовским схватањем идентитета – један скромнији концепт етничитета. Тако, на пример, Маркус Банкс одбацује потребу стварања свеобухватне теорије етничитета и потрагу за једним узроком који би објаснио

²² Исто, 405.

²³ R. Brubejker, F. Kuper, *S onu stranu...*, 418.

све његове манифестације... Он предлаже повратак једном мање претенциозном, али, по његовом мишљењу, тачнијем концепту идентитета, који неће бити схваћен као свеприсутан феномен и аналитички појам огромног потенцијала, већ као још једна међу многим стратегијама класификације – нужно парцијална, ситуациона и противречна, која не би служила као начин да се нешто у друштвеном животу објасни, већ коју *као такву* треба објаснити²⁴. Банкс сматра да појам етничитета има веома ограничене аналитичке могућности и да проблеми његовог дефинисања потичу од тога што научници безуспешно покушавају да тај ограничени појам на силу учине функционалним свеобјашњавајућим, темељним аналитичким појмом²⁵.

На крају, иако можда етничитет и идентитет заиста нису концепти којима се нешто може објаснити, па од њих треба одустати као од аналитичких појмова, примећује се да се аутори слажу у томе да су етнички феномени и даље ту око нас и траже да буду објашњени. Тако, и поред не малих дилема како да се то уради, има још посла за антропологе. И можда баш антрополошки приступ – који подразумева посматрање микроситуације, узимање у обзир субјективности актера и разумевање свакодневних пракси – може да помогне да се размрси клупко инструментализма и примордијализма, самосвести и принуде, поноса и предрасуда и, у крајњој линији, политике, културе и наводног биолошког наслеђа, које се замрсило у свакодневним, недовољно промишљеним и недовољно освешћеним концептуализацијама појмова *етничка група* и *идентитет*, појмова натопљених примордијализмом. Њихов афективни набој понекад плаши научнике, али им у исто време поставља и задатак да изнова покушавају да их промишљају.

²⁴ Упор. М. Banks, *Ethnicity...*, посебно 182-190.

²⁵ Isto, 10. Сам концепт етничитета, по мишљењу овога аутора, пре свега је у глави оног који посматра. Уколико се налази и на „терену“, у свакодневној пракси, то је зато што је „побегао из лабораторије“ друштвених научника. По његовом мишљењу, на пример, преплитање идеја расе, етничитета и „крви“, у популарном начину мишљења данас тако присутно, заправо се проширило из „научног расизма“ антропологије викторијанског доба. Један од начина да се ипак бавимо њиме јесте управо деконструкција појма и његово мапирање – осветљавање пута којим одређене идеје „беже“ из научног у свакодневни дискурс. Isto, 187-190.

Mladena Prelić

A Few Problems Concerning Studies on Ethnicity/Ethnic Identity in Cultural Anthropology

Key words: identity, ethnicity/ethnic identity, ethnic group, theories on ethnicity.

A brief review of recent studies on ethnicity/ethnic identity in cultural anthropology, based on Barth's model, is given. Furthermore, a few problems concerning the application of the model, such as: the realization of an ethnic group and ethnic identity, the problem of definition related to inner-contradictions and ambiguousness of the notions of ethnicity and identity, and the problem of suitability using the terms ethnicity and identity in analysis, are being discussed.